

О. В. Радченко,
к. держ. упр., докторант кафедри
політології та філософії ХарРІ НАДУ

ЦИКЛІЧНИЙ ХАРАКТЕР СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЦІННІСНОМУ ВИМІРІ

У статті розкривається сутність і зміст циклічно-хвильової парадигми суспільного розвитку як механізму політичної модернізації держави та відзначається пріоритетний характер фундаментальних політичних цінностей у цих процесах.

Ключові слова: демократизація державного управління, модернізація, демократичний транзит, циклічно-хвильова парадигма суспільного розвитку.

Суспільний розвиток сучасного світу відбувається під знаком модернізації. Навіть глобалізація являє собою, за визначенням Е. Гідденса, прямий наслідок модернізації: якщо остання “вириває соціальні відносини з їх безпосереднього контексту й переносить їх у більш широкі просторово-часові рамки, то глобалізація продовжує й безмірно посилює ці тенденції” [1, с. 175]. Відтак і процеси демократичного державотворення як політичної трансформації в Україні відбуваються у загальному контексті четвертої світової хвилі демократизації, отже й відповідають її основним законам та здійснюють свій перебіг в рамках об’єктивних механізмів демократичного транзиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій надає підстави стверджувати, що у вітчизняних гуманітарних науках проблемам демократичного транзиту приділяють значну увагу такі науковці, як Е. Афонін, В. Бортников, Г. Гараніна, О. Данільян, М. Корнієнко, Ю. Крестєва, А. Мартинов, М. Михальченко, О. Новакова, Ю. Панійко, В. Погорілко, О. Романюк, Н. Руда, Ф. Рудич, І. Симоненко, О. Слива, А. Ткачук, О. Хорошилов та ін.

Разом із тим серед численних проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення, є проблема необхідності принципового перегляду найбільш загальних закономірностей суспільного розвитку, зокрема особливостей і характеру демократичних перетворень в ході модернізації посттоталітарного суспільства та ролі ціннісної системи суспільства як фактора

гальмування/прискорення зазначених процесів. Це актуалізує науковий пошук фундаментальних засад аналізу політичних процесів сучасності, визначення нових методологічних підходів і механізмів, закономірностей і тенденцій розвитку держави за умов всеосяжної трансформації.

Принципову роль в цьому відіграє ціннісний підхід, адже в сучасному світі “не економічні, не воєнні, а саме гуманітарні аспекти є визначальними для світового розвитку, точніше, навіть не для розвитку, а для збереження людського світу у бажаній якості” [2, с. 24]. Важливість розробки ціннісних орієнтирів як “проблеми суспільного ідеалу в умовах демократичних трансформацій в Україні зумовлена тим, що її розв'язання дає орієнтир як для фундаментальних теоретичних досліджень, так і для практичних дій стосовно реформування всіх сфер суспільства і в першу чергу – політичної системи” [3, с. 25].

Саме цим обумовлена постановка завдання даної статті як визначення ролі та місця цінностей і ціннісної системи суспільства у новітніх парадигмах демократичної трансформації посттоталітарних держав, їх впливу на особливості державного управління у транзитивному суспільстві.

Виклад основного матеріалу варто розпочати з відомого факту – за чверть століття після початку останньої хвилі демократизації кількість держав, що іменують себе демократичними, збільшилася більше, ніж утричі, що обумовило стійкий тренд розвитку сучасного світу як всеосяжний перехід до демократії.

Щоправда в науковому світі досі не устоялася термінологічна база для описання цих процесів, що обумовило застосування різних дефініцій, напр. : “реформа”, “трансформація”, “модернізація”, “демократизація”, “демократичний транзит/перехід”, “демократичне державотворення” тощо. При цьому в одних випадках зазначені дефініції використовують як абсолютні тотожними, в інших – як близькі поняття, у третіх – як самостійні терміни, що позначають різні процеси та явища.

То ж визначимося категоріально: реформа є такими змінами державного буття, що лише вдосконалює існуючі інституції та механізми, в той час як трансформація супроводжується докорінною інституційною перебудовою. У своїй переважній більшості трансформація спрямована на оновлення, здобуття рис сучасності і в подібних випадках маємо право говорити про модернізацію як перехід від традиційного суспільства до сучасного, що “являє собою сукупність найважливіших процесів якісної перебудови соціальної та політичної систем, в результаті чого ці системи підвищують свої адаптаційні можливості та переходять на новий режим розвитку” [4, с. 115]. У той же час дефініції “демократичний транзит”, “демократичний перехід”, “демократичне державотворення”, здебільшого використовуються як синоніми демократизації, а остання “являє собою одну зі сторін політичної модернізації, що складається з ускладнення політичної системи та адаптації політичних інститутів до умов, що змінюються” [5]. Тут ми поділяємо точку зору О. Новакової, що в сучасному світі демократизація політичної системи і є основним змістом її модернізації; демократія зацікавлена в модернізації, а модернізація сучасного суспільства має здійснюватися демократичним шляхом [6].

Вже за своїм визначенням модернізація (політична трансформація, демократизація) є викликом традиційності, усталеній системі державного буття, спрямованим на злам існуючих владних відносин та інститутів і встановлення замість них нових – сучасних демократичних. Оскільки ж будь-яка політика слугує засобом реалізації фундаментальних цінностей, під впливом яких знаходяться й відбір політичних пріоритетів, й формування інструментарію політичних дій, й структурно-функціональна побудова всієї політичної системи [7], то є очевидним, що головним спрямуванням демократичної модернізації є злам традиційної системи цінностей з її інституційними політичними надбудовами та розбудова (демократичне державотворення) нової – демократичної системи цінностей з притаманними їй інститутами, практиками, механізмами владної взаємодії.

Окремі дослідники говорять не про злам, а про “соціальний зсув” ціннісної системи, що є більш коректним, оскільки насправді не відбувається повної руйнації старої ціннісної системи, а здійснюється органічне вбудування в її тіло новітніх цінностей, що відіграватимуть в подальшому провідну фундаментальну роль. Саме так відбувалася релігійна модернізація Київської Русі, коли на місце богів та релігійних свят язичницької доби було вмонтовано нові християнські свята та обряди.

Про це ж говорить і Ш. Ейзенштадт: модернізація в принципі не спроможна повністю “перемолоти” традиційність, яка в багатьох випадках обумовлює хід та особливості самої модернізації. Тому слід свідомо використовувати традиції, включно з релігією, для успішного проведення модернізації [8], знаходити при цьому необхідну для успішного розвитку міру поєднання традиції та новації, збереження базових цінностей та сприйняття нових, повагу до минулого та орієнтацію на майбутнє [4, с. 11].

Розглядаючи соціально-філософські аспекти модернізації, Л. Поляков визначає соціальний зсув як “радикальне перетворення одного з базисних принципів суспільства архаїчного типу, що сприяє трансформації цього суспільства у “сучасне” [9, с. 13]. Якщо ж урахувати, що на базисних принципах будь-якого суспільства (їх завжди небагато) тримається вся ціннісна система, світогляд та менталітет народу, очевидно, що такі перетворення є надзвичайно глибокими, вони зачіпають не тільки інститути та практики державної конструкції, а суспільство в цілому аж до кожного окремого індивіда.

Однак парадокс полягає в тому, що, приходячи на зміну традиційним цінностям, цінності модерні займають їх місце у підвалинах державної будови і з плином часу самі стають традиційними, яким починають протистояти новітні, більш модерні цінності, що й обумовлює нову трансформацію суспільства. Таким чином, суспільний розвиток у ціннісному вимірі не можна окреслити лінійним рухом від старих цінностей до нових. Насправді цей рух має набагато складнішу форму, яку в спрощеному

ідеалізованому вигляді можна визначити як спіралеподібний цикл: традиційні цінності як скелет державної конструкції – зародження нових цінностей як відповідь на ускладнення навколишнього світу, що призводить до “збоїв” у роботі державного механізму та наростання боротьби нових цінностей зі старими – ціннісний зсув, коли місце традиційних цінностей у підмурку держави посідають модерні – поступове перетворення модерних цінностей на нові традиційні, що тримають на собі скелет державної конструкції – зародження новітніх цінностей як відповідь на нове ускладнення навколишнього світу.

Підтвердження цього знаходимо у Р. Інглхарта: “Зсув до цінностей постмодерну – не перший в історії випадок значного культурного зсуву. Так, перехід від аграрного суспільства до індустріального було забезпечено зсувом, що означав відхід від світосприйняття, сформованого нерухомотійкою економікою. Таке світосприйняття характеризувалося несхвальністю соціальної мобільності, наголос у ньому було зроблено на традиції, спадковий статус та обов’язки перед общиною, закріплені абсолютними релігійними нормами; його змінило світосприйняття, що заохочує економічні досягнення, індивідуалізм та інновації – за соціальних норм, що все більше ставали світськими. Деякі з цих тенденцій, пов’язаних з переходом від “традиційного” суспільства до “сучасного”, вже досягли своїх меж в передовому індустріальному суспільстві, де переміни приймають нове спрямування... Місце економічних досягнень як найвищого пріоритету у суспільстві постмодерну займає всі більше акцентування якості життя. В значній частині світу норми індустріального суспільства з їх націленістю на дисципліну, самоствердження та досягнення, поступаються місцем все більш широкій свободі індивідуального вибору життєвих стилів та індивідуального самовираження. Зсув від “матеріалістичних” цінностей з натиском на економічній та фізичній безпеці до цінностей “постматеріальних” з наголосом на проблеми індивідуального самовираження та якості життя – найбільш повно документований аспект цієї зміни; проте він складає лише

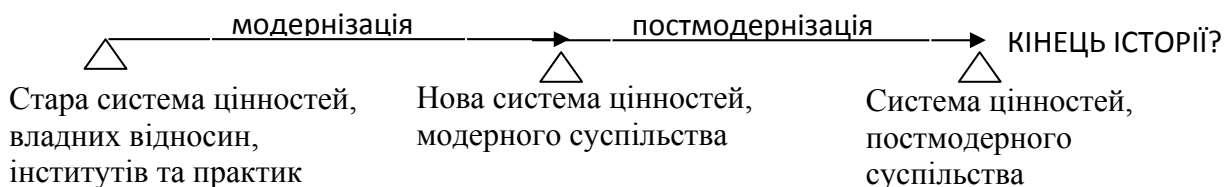
одну компоненту значно більш широкого синдрому культурних перемін” [10, с. 9].

У рамках вирішення поставлених завдань цієї розвідки важливим уявляється виокремлення відомим французьким дослідником А. Туреном поняття “контрмодернізація”, що означає проведення альтернативної модернізації за іншими, аніж західні зразки, ціннісними орієнтирами та “антимодернізація” як відкрита протидія модернізації західного штибу [11, с. 448–450]. Розглядаючи проблеми трансформації соціальних систем в межах традиційних лінійно-прогресистських схем, Турен звернув увагу на ці явища, що не вписуються в класичні теорії модернізації як поступального прогресу.

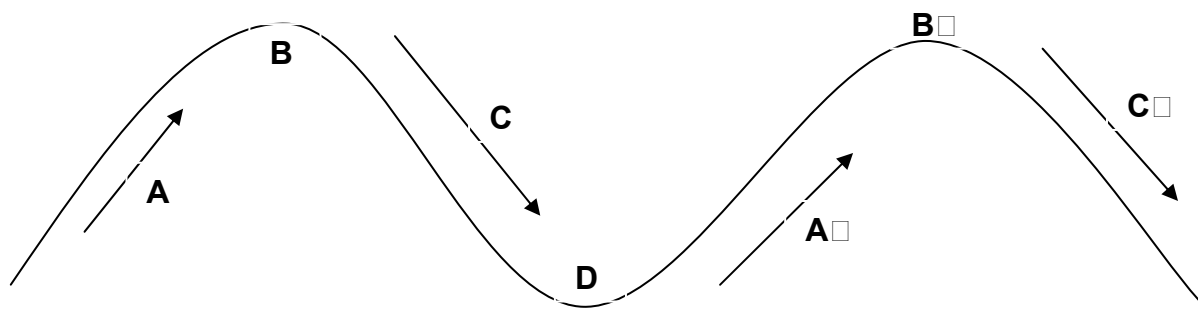
Проте вони чітко вписуються в запропонований вище циклічно-хвильовий механізм модернізації, оскільки означають той же самий ціннісний зсув – тільки не в напрямку інших, відмінних від цінностей західної цивілізації сучасних цінностей. Так, за А. Туреном, перехід від контрмодернізації до антимодернізації є важливою тенденцією, яку неможливо ігнорувати та яка пов’язана з втратою віри в цінності універсалізму, Розуму, науки й техніки та намаганням збереження власної національно-культурної ідентичності.

Класична теорія модернізації є кінцевою – вона нездатна пояснити, що буде далі, по набутті всіх необхідних рис сучасності. Звідси випливають концепти “Кінця історії”, “Смерті Заходу” тощо, адже якщо модернізація є рухом від старих цінностей до нових, то досягнення цих нових цінностей є

а) класичний (лінійно-прогресистський) механізм модернізації:

б) циклічно-хвильовий механізм модернізації:

закінченням суспільного розвитку як руху (рис. 1).

Рис. 1. Класичний та циклічно-хвильовий механізми модернізації

A – ефективна діяльність держави, що ґрунтується на традиційній системі цінностей та традиційних ресурсах життєдіяльності (розвитку);

B – вичерпання ресурсів розвитку, притаманних цій системі цінностей;

C – неспроможність системи цінностей та заснованих на ній державних інституцій до задоволення потреб суспільства, зародження нових суспільних цінностей та їх боротьба зі старою ціннісною системою, що завершується ціннісним зсувом;

D – заміна в ціннісній системі суспільства одного чи кількох базових принципів на нові, що спричиняють технологічні інновації, інституційну модернізацію та оновлення державного управління;

A□ – ефективна діяльність держави через засвоєння нового ресурсу життєдіяльності (розвитку), поступове перетворення нової системи цінностей на традиційну.

Більше того, з точки зору цивілізаційного підходу (А Тойнбі, С. Хантінгтон) класичні теорії модернізації як процесу набуття рис сучасного західного суспільства є не просто обмеженими, але й такими, що теоретично унеможливають їх абсолютну реалізацію. Адже за самим визначенням кінцевою точкою демократизації для незахідного суспільства в ідеалі мала б стати ситуація, коли місце фундаментальних базисних цінностей цього суспільства посядуть цінності демократії як базові цінності західної цивілізації. Тим самим суспільство незахідної цивілізації за своїми ціннісними ознаками де-факто перетвориться на суспільство західного типу.

А це є неможливим – цивілізації, як доводять Тойнбі та Хантінгтон, ніколи не зливаються й не асимілюють, вони або завжди зберігають свою ціннісну самобутність, або просто зникають з планети. Неможливість такого результату соціального розвитку зовсім з іншого боку – світ-системної концепції І. Валлерстайна доводять дослідники Research Working Group, які, спираючись на багатий емпіричний матеріал, вивели закономірність прогресуючого розриву між країнами “ядра” (США та інші передові країни

Заходу) від країн “напівпериферії” та “периферії” (країни третього світу – інших цивілізацій) [12]. Це означає, що майже всі незахідні країни мають дуже мало шансів успішного завершення демократичної модернізації виходженням до кола провідних демократичних держав “ядра світ-системи”!

Подібних теоретично апокаліптичних тенденцій розвитку світу позбавлені інші, нелінійні – циклічно-хвильові підходи до розуміння фундаментальних засад суспільно-політичного розвитку. Зокрема, й запропонований циклічно-хвильовий механізм ціннісного зсуву в процесі суспільного розвитку не є абсолютно новим в науці, а є логічним продовженням циклічної парадигми, яка під різними кутами зору висувалася такими відомими класиками, як А. Тойнбі, О. Шпенглер, Х. Ортега-и-Гассет, К. Ясперс, Й. Шумпетер, Ф. Бродель, Ш. Ейзенштадт, Г. Менш, Я. ван Дейн, М. Кондрат’єв, П. Сорокін, Л. Гумільов, нашими сучасниками В. Пантіним, А. Панаріним, українцями Е. Афоніним, А. Мартиновим та ін.

Попереджаючи можливу критику у певній штучності, спрощеності запропонованого механізму, нагадаємо слова ще одного класика політичної науки І. Валлерстайна: “Звичайно, цикли – це аналітична конструкція. Однак всі наші поняття є аналітичними конструкціями, способами спостереження та інтерпретації реального світу... Цикли є одночасно й механізмом, який описує життя історичної системи, й механізмом, за допомогою якого діє ця реальна система” [13, с.4-5].

У рамках циклічної парадигми під модернізацією розуміють відповідну “відповідь” на цивілізаційний “виклик” (за термінологією А. Тойнбі) певній локальній соціальній системі, якщо правляча еліта не має можливостей збереження існуючого державного режиму... в практичній площині модернізаційна “відповідь” реалізується правлячим політичним режимом, в першу чергу, через державну політику стратегічного соціального розвитку, що включає в себе підготовку та ухвалення комплексу політичних рішень, спрямованих на модернізацію суспільства [14, с. 100].

Отже, циклічно-хвильовий характер соціального розвитку всіх цивілізацій людства обумовлений тим, що з плином часу державні інститути, практики й владні відносини, детерміновані сталою ціннісною системою суспільства, через вичерпність як екзогенного, так і ендогенного типу базових ресурсів розвитку (земля, технологія тощо) та демографічне зростання стають неспроможними задовольняти інтереси й потреби суспільства (людей). Це об'єктивно вимагає економічних, політичних та культурних інновацій, що викликає ціннісний соціальний зсув – прокочується “хвиля оновлення” ціннісної системи суспільства.

На певний період держава в нових умовах відновлює свою здатність до виконання функцій впорядкування суспільного життя та розподілу ресурсів життєдіяльності, а нова система цінностей займає місце старої і поступово сама стає традиційною. Однак нові “виклики” й ускладнення умов існування в світі викликають все нові й нові “хвилі”, які на новому й новому рівні структурно повторюють той же самий рух від інноваційної новизни та прогресивності певної цінності та обумовлених нею механізмів державного управління до її поступового закріплення та перетворення на гальмо суспільного розвитку.

При цьому, говорячи про циклічний характер та повторюваність процесів соціального розвитку, не йдеться про абсолютну тотожність. А йдеться лише про принципову структурну подібність, оскільки, за влучним висловом американського політолога А. Шлезінгера-молодшого, історичний цикл – “це не маятник, що коливається між нерухомими точками, а спіраль, він допускає нове й тому позбавлений детермінізму” [15, с. 52]. Подібної точки зору дотримувався й П. Сорокін: “Ритм [суспільного розвитку] ідентичний іншим ритмам, що повторюються лише в сутнісних рисах, а не у всіх випадкових властивостях” [16, с. 778-779].

Таким чином, хвилі й цикли історичного розвитку являють собою “своєрідний механізм політичних та соціально-економічних змін, механізм реалізації та закріплення великих історичних зсувів в еволюції людини й

суспільства” [4, с. 12]. Як зазначає В. Пантін, циклічно-хвильовий підхід до дослідження руху суспільних систем виходить з розуміння їх еволюції як хвильового процесу з безліччю переходів і біфуркацій, результат яких заздалегідь не вирішений, із зміною фаз усередині циклів (витків) історичного розвитку, з відтворенням на новому витку, в нових умовах подібних, в чомусь схожих явищ і ситуацій. Цей підхід припускає, що кінець попереднього витка, попередньої хвилі історичного розвитку є початком нового витка, нової хвилі, причому минула епоха не зникає безслідно, не йде в нікуди, вона продовжує жити в новій епосі у вигляді техніки і технології, культури, світогляду людей, у вигляді зробленого у минулому вибору, який визначив подальший рух суспільства [4, с. 35]. Такий підхід дозволяє конкретизувати загальні закономірності, виявити нові, конкретніші механізми і рушійні сили, що лежать у підґрунті еволюції соціальних систем.

Історично однією з перших набула чітких циклічно-хвильових рис економічна теорія великих циклів світової кон’юнктури М. Кондрат’єва [17]. Російський економіст ще в 1926 р. розкрив механізм коливання світової кон’юнктури, який складається з двох послідовних хвиль – підйому та спаду. Кожен новий цикл починається з підйому світової економіки за рахунок інновацій, глобального технологічного відкриття, що створюють нові, невідомі досі товари, послуги й кардинально змінюють структуру виробництва та споживання. Економіка розгортає структурну перебудову під нові технології, що приносять найбільші прибутки. Оскільки нова надприбуткова галузь всотує в себе більшість інвестицій, врешті-решт настає перенасичення ринку, споживання інноваційного товару різко зменшується й капітал починає шукати інші шляхи отримання прибутку й, насамперед, переміщується в бік ринку фіктивного капіталу – фінансових пірамід, фондових ринків тощо. Це неминуче призводить до значного зростання рівня фіктивного капіталу й виникнення фінансової кризи в нижній точці циклу. Криза вирує аж доки на ринок не вийде нова революційна технологія (рис. 2).

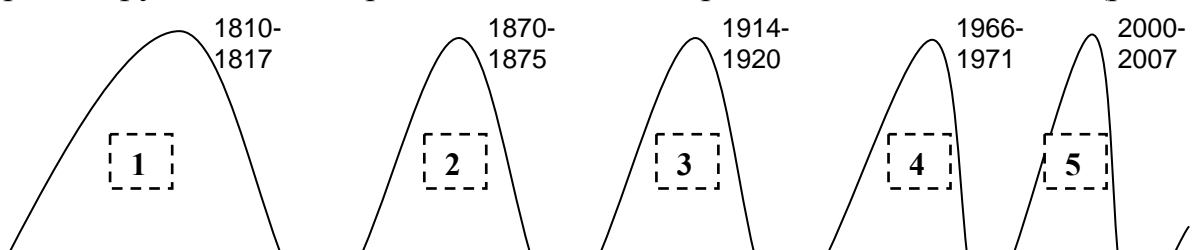

Рис. 2. Довгі хвилі коливання світової кон'юнктури М.Д. Кондрат'єва

Згодом Й. Шумпетер у двотомній монографії “Економічні цикли: теоретичний, історичний і статистичний аналіз капіталістичного процесу” (1939 р.) довів і розвинув теорію великих циклів кон'юнктури М.Д. Кондрат'єва, пов'язавши їх з середніми циклами Жутяра та короткостроковими циклами Кітчана. Сучасна наука визнає високу евристичну цінність теорії М. Кондрат'єва, що виявилася здатною описувати не тільки економічні, але і соціально-політичні процеси суспільного розвитку як в окремо взятих країнах, так і стосовно груп країн, цивілізацій та міжнародної спільноти в цілому.

Якщо М. Кондрат'єв говорив про технологічні зсуви, то Ш. Перес-Перес, розвинув далі цю теорію, розкривши стійкий взаємозв'язок технологічних зрушень та викликаних ними довгих хвиль соціально-економічного розвитку. На думку вченого технологічні зрушення вимагають руйнування колишніх, звичних умов життя, оскільки пов'язані із зміною техніко-економічної парадигми, що є сукупністю керівних принципів вирішення технічних і економічних проблем, характерних для даної стадії (фази) розвитку суспільства [18]. Таким чином, вимога адаптації до нових умов, а також запровадження нових механізмів і принципів соціального життя обумовлює відповідні соціальні, політичні та культурні зрушення.

Тісний зв'язок циклів М. Кондрат'єва та еволюції європейської спільноти помітив відомий російський політичний філософ А.С. Панарін, відмічаючи співпадіння культурного й політичного піднесення в Європі з хвилями підйому та репресивності європейської культури – з хвилями спаду, оскільки “підвищувальній фазі відповідають універсалістські очікування людства, що йде до своєї “остаточної єдності”. Навпаки, в фазі спаду

активізується усвідомлення драматичної неоднорідності миру, роз'єднаності окремих його частин, що розвиваються з неоднаковою швидкістю, а то й що зовсім йдуть урізнобіч. Тема загального прогресу змінювалася темою долі – неоднакової у всіх і при цьому ненадійної, мінливої” [19, с. 204-205].

Абсолютно корелюється з циклами М. Кондрат'єва і циклічно-хвильова концепція еволюції світової економічної та політичної системи Пантіна-Лапкіна, згідно з якою повний цикл (виток) еволюції світової економічної і політичної системи включає чотири хвилі (фази) великих змін і зрушень, (що відповідають чотирьом кондрат'євським довгим хвилям: двом спадам і двом підйомам): 1) структурна криза; 2) технологічний переворот (промислово-технологічна революція); 3) великі заворушення в міжнародній економіці і політиці; 4) революція міжнародного ринку [4, с. 70].

Ще далі пішли наші співвітчизники Е. Афонін та А. Мартинов, висунувши ідею Універсального епохального циклу, за допомогою якого можна описати розвиток як цивілізації, та окремої держави (суспільства), так і кожної людини. При цьому “онтогенетичний розвиток особистості можна описати чотирма малими циклами соціалізації і одним (заключним) великим епохальним циклом самореалізації людини. Епохальні цикли суспільства, навпаки, розвиваються від великого циклу праісторії до малих циклів самореалізації суспільства” [20, с. 41].

Універсальний епохальний цикл складається з чотирьох послідовних хвиль – революції, інволюції, коеволюції та еволюції. Інволюція та еволюція являють собою два нормативні періоди, революція та коеволюція – два транзитивні, або перехідні. При цьому якщо революція змінює всю систему, то коеволюція передбачає накопичення змін в надрах самої системи. Порівняльний аналіз змістовної сутності та періодичності циклічних парадигм Пантіна-Лапкіна, Афоніна-Мартинова й зазначеного вище ціннісного підходу наведено в табл. 1.

Як видно з таблиці всі три концепції не суперечать одна одній, а працюють “в одному ключі” розкриваючи суспільний розвиток переважно з

технологічного, ціннісного боку та з універсалістських позицій. Водночас проведене порівняння свідчить, що початок і кінець кожного нового циклу соціального розвитку безпосередньо пов'язані з початком домінування одних і занепадом інших суспільних цінностей. Цей механізм є простим і зрозумілим: державний лад і політичний режим в кожній країні легітимізовані певними ціннісними імперативами, що пояснюють суспільству “правильність” і “справедливість” саме такого державного ладу і устрою.

Коли ж держава невзможі надалі виконувати свої функції належним чином, під сумнів, насамперед, ставиться вся ідеологічна конструкція легітимації існуючої влади, базові принципи й цінності державного ладу. Відтак саме цінності детермінують хід історії й зміна ціннісної системи того чи іншого суспільства призводить до зміни державно-владних відносин і, врешті решт – до зміни напрямку його подальшого розвитку.

В даному дискурсі принциповим є одне обмеження, продиктоване принципом сталості влади – ціннісний зсув не повинен охоплювати одночасно значну кількість базових принципів організації суспільства (що фактично означатиме ліквідацію системи морального регулювання поведінки суспільства), оскільки небезпечно залишати людину без усталених моральних імперативів-стримувачів.

Таблиця 1

Компаративний аналіз циклічних парадигм суспільного розвитку
(з датуванням циклів, розрахованих для Європи)

<i>Наукові підходи</i>	<i>Циклічно-хвильова концепція Пантіна-Лапкіна</i>	<i>Універсальний епохальний цикл Афоніна-Мартінова</i>	<i>Ціннісний підхід до циклічно-хвильового суспільного розвитку</i>
I Цикл	Технологічний переворот	Революція (перехідний стан)	Ціннісний зсув
Змістовна сутність I циклу	Початок соціальної, економічної та політичної	Радикальна зміна соціетальних характеристик	Перехід до ціннісної системи постаграрного-

	нестабільності, пов'язаний з черговою промислово- технологічною революцією	суспільства, збільшення поля соціальної свободи від зобов'язань, поява якісно нової політичної системи	капіталістичного, індустріального та постіндустріального суспільства та відкриття нових ресурсів розвитку
Дат ування циклу	1789-1813 1897-1921 1981-2005	Для різних країн світу різне датування циклів, що можуть не співпадати	1800-1820 рр. 1910-1920 рр. 2000-2010 рр.
II Цикл	Великі заворушення	Інволюція (нормативний період)	Формування нової ціннісної системи
Зміс товна сутність II циклу	Апогей соціальної, економічної та політичної нестабільності, кризи, соціальні заворушення, війни та революції, тяжіння до радикалізму й авторитаризму в державному управлінні	Засвоєння складовими соціальної системи нових загальносистемних якостей, зміцнення традиційних засад, домінування автократичних тенденцій в державному управлінні	Формування нової ціннісної системи постаграрного- капіталістичного, індустріального та постіндустріального суспільства
Дат ування циклу	1813-1849 1921-1945 2005-2017	Для різних країн світу різне датування циклів, що можуть не співпадати	1820-1850 рр. 1920-1960 рр. 2010-2020 рр.
III Цикл	Революція міжнародного ринку	Коеволюція (перехідний стан)	Освоєння нових ресурсів розвитку
Зміс товна сутність III циклу	Глибокі зсуви структури світового господарства та його розширення за рахунок підключення периферії світ-системи, радикальні зміни геоекономічної та геополітичної ситуації	Інноваційний характер та вибух індивідуальної активності, політична система набуває ознак плюралістичності, порядок починає переважати над хаосом	Тотальне панування нової ціннісної системи, що зумовлюється підвищенням соціально-економічної ефективності політичної системи суспільства
Дат ування циклу	1849-1873 1945-1969 2017-2041	Для різних країн світу різне датування циклів, що можуть не співпадати	1850-1880 рр. 1960-1990 рр. 2020-2040 рр.
IV Цикл	Структурна криза	Еволюція (нормативний період)	Вичерпання ресурсів розвитку
Зміс	Глибока криза	Розгортання	Відживання

товна сутність IV циклу	сталого економічного та соціально-політичного укладу життя, знецінення пануючих ідеологій та зародження нових, що обумовлюють глибокий соціокультур-ний злам	соціальних процесів у просторі й ускладнення соціальної структури, підвищення інноваційної активності, стабільність змін, панує принцип свободи вибору і консенсусу при ухваленні рішень	цінностей спочатку аграрного, потім – постаграрного-капіталістичного, потім - індустріального суспільства через вичерпання ресурсів розвитку, що на них базуються
Дат ування циклу	1753-1789 1873-1897 1969-1981	Для різних країн світу різне датування циклів, що можуть не співпадати	1700-1800 рр. 1880-1910 рр. 1990-2000 рр.

Як зазначив з цього приводу П. Сорокін, “Якщо ні релігійні, ні етичні, ні юридичні цінності не контролюють нашу поведінку, що тоді залишається? Нічого, окрім голої сили і обману”. А це, в результаті, неминуче породжує все ті ж “...моральний цинізм, нігілізм і принцип “сила є право” [21, с. 61]. Подібні тенденції, на жаль, дослідники помічають в процесах державотворення України. Так, О. Гук відзначає, що “у час, коли руйнуються старі й формуються нові ідеали, у суспільстві створюється своєрідний духовний вакуум” [22, с. 8].

Особливо на таку небезпеку наражаються посткомуністичні країни, які У. Бек через відсутність “імунітету” до духовно-ціннісних інновацій назвав “суспільством ризику” [23]. Повна втрата ціннісних регуляторів суспільної дії в цих країнах відбувається внаслідок того, що комуністичні духовні цінності давно втратили свою привабливість для більшості населення, більшість соціально-інституційних протипаг або суттєво послаблені, або зовсім скасовані, а релігійні (як і патріархально-історичні) забуто і не мають необхідної функціональної значущості моральних регуляторів. Це викликає постійні сахання суспільства з одних крайнощів в інші. Як справедливо зазначає Г. Гараніна, українське суспільства розчарувалося у радянських цінностях, відтак посилюється інтерес до західних, ліберальних цінностей. Але

з часом почало спостерігатися розчарування й у них. Надмірний лібертаризм (надлишок свободи), як з'ясувалося, негативно впливає на становлення ціннісно-нормативної єдності суспільства, розвиток демократії [24, с. 58].

Таких сплесків руйнівної анархії не відбувається в розвинутих країнах через розгалужену систему соціально-інституційних противаг та підтримувану державою міцну систему конституційованих демократичних цінностей, що сприяє прискореній модернізації. Водночас цього не відбувається і в країнах ісламського світу, де жорсткі патріархальні традиції та не менш жорсткі релігійні догмати повністю регламентують систему ціннісних орієнтирів суспільства, що, у свою чергу, обумовлює схильність до туренівської “антимодернізації”.

головна небезпека, що об'єктивно чигає на Україну на шляху демократизації, як зазначає О. Лановенко, полягає в “іманентній роздвоєності: слідуючи своїй базовій цивілізаційній парадигмі, ми безоглядно прагнемо на захід, але при цьому по-перше, невзможі розлучитися з не ідентичним західному психологічним і поведінковим “багажем”; по-друге, не завжди розуміємо, що на цьому шляху можна успадкувати хвороби західної цивілізації, не знайшовши її істотних достоїнств і переваг [2, с. 23-24].

Відтак і серед науковців немає єдиної думки щодо шляхів подолання “духовного вакууму”. “Іманентна роздвоєність” наукових точок зору призводить до того, що одні дослідники наполягають на збільшенні роль держави у конституюванні нових цінностей та застосуванні автократичної етатистської моделі модернізації, яка “дозволяє понизити напруженість і конфліктність в суспільстві, забезпечити мобілізацію ресурсів і здійснити комплекс взаємозв'язаних реформ, що в сукупності являють безперервний соціальний і політичний розвиток в заданому стратегією розвитку напрямі” [25, с. 24]; інші – заперечують надмірний автократизм держави, оскільки “Загальнодержавний проект національної ідентичності має визріти у часі. Механічне впровадження модерних уявлень про минуле “з гори”

викликатиме лише спротив у відчутної частини населення України ... Суспільна думка відчуває різницю між історичними міфами, які сформувалися істотним чином та підміною їх політизованими конструкціями, швидкокоруч сформованими для ситуативних потреб” [26, с. 56 – 57].

Отримані наукові результати дають підстави стверджувати, що сучасне українське суспільство перебуває в еволюційній фазі ціннісного зсуву, коли відбувається стихійний злам колишньої системи цінностей та таке ж стихійне безсистемне становлення нової системи суспільних цінностей, що може становити загрозу процесам подальшої демократизації української держави. Адже і демократія, і її інститути та процедури завжди потребують легітимізації та масової підтримки, що в свою чергу спирається на розповсюдження та закріплення в суспільстві відповідних - демократичних - цінностей і масових політичних орієнтацій. Вони відчутно впливають на хід демократичного транзиту.

Успішність демократичного державотворення в Україні, в першу чергу, залежатиме від формування політичної еліти, що в душі, а не лише в риторичі публічних виступів сповідує демократичні цінності. поки ж що “демократичні цінності в масовій свідомості українців відіграють роль своєрідних “ритуальних заклинань”, але не глибинних настановлень, що виконують мотиваційну функцію... Еліта так і не визначила комплекс політичних цінностей задля інтеграції громадян країни. Тому не випадково, що концепт “української національної ідеї” так і залишається набутком невеликого кола інтелектуалів і не має прикладного значення [27].

Відтак нагальним завданням нашого суспільства є знаходження серед представників політико-управлінської еліти консенсусу (“пакту еліт”) стосовно основних принципів подальшого демократичного розвитку країни та запровадження цілеспрямованих дій держави щодо демократичної консолідації народу на базі принципового консенсусу щодо фундаментальних суспільних цінностей демократії.

Список використаних джерел

- 1 *Giddens A.* The Consequences of Modernity. / A. Giddens – Cambridge, 1990.
- 2 XXI век: мир между прошлым и будущим. Культура как системообразующий фактор международной и национальной безопасности / под научн. ред. О. П. Лановенко. – К. : Стило, 2004. – 572 с.
- 3 Проблемы модернизации политических систем современности: монография / [М. И. Панов (кер. авт. кол.), Л. М. Герасина О. Г. Данильян та ін. ; за заг. ред. Л. М. Герасиноі, О. Г. Данильяна] – Х. : Право, 2008. – 320 с.
- 4 *Пантин В.* Волны и циклы социального развития : Цивилизационная динамика и процессы модернизации / В. И. Пантин . – М. : Наука, 2004. – 246 с.
- 5 *Markoff J.* The Great Wave of Democracy in Historical Perspective / J. Markoff. – Ithaca, 1994.
- 6 *Новакова О.* Авторитарна і демократична моделі політичної модернізації / Олена Новакова // Політичний менеджмент (спецвипуск), 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1336>
- 7 *Демидов А.* Мир политических ценностей / А. И. Демидов // Правоведение. – 1997. – № 4. – с. 18–25 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=152164>
- 8 *Eisenstadt S.N.* Comparative civilizations and multiple modernities : [a coll. of essays] / by S. N. Eisenstadt. – Leiden; Boston : Brill, 2003.
- 9 *Поляков Л.* Методология исследования российской модернизации / Л. Поляков // Политические исследования. – 1997. – № 3. – С. 5–15.
- 10 *Инглхарт Р.* Постмодерн: меняющиеся ценности изменяющегося общества / Р. Инглхарт // Политические исследования. – 1997. – № 4. – С. 6–32.
- 11 *Touraine A.* Modernity and Cultural Specificities / A. Touraine // International Social Science Journal. – November 1988. – № 18.
- 12 Research Working Group on Cyclical Rhythms and Secular Trends. Cyclical Rhythms and Secular Trends of the Capitalist World-Economy: Some Premises, Hypotheses, and Questions // Review. – Spring 1979. – Vol. II. – № 4.
- 13 *Wallerstein I.* Long Waves as Capitalist Process. Paper prepared for International Round Table on Long Waves / I. Wallerstein – Paris, 1983.
- 14 *Григорян Д.* Концептуальный анализ феномена “политическая власть” / Давид Григорян // Власть. – 2009. – № 1 – С. 98–100.
- 15 *Шлезингер А.* Циклы американской истории / Артур М. Шлезингер ; [пер. с англ. П. А. Развина, Е. И. Бухаровой ; заключ. ст. В. И. Терехова]. – М. : Прогресс ; Прогресс-академия, 1992. – 685 с.
- 16 *Сорокин П.* Социальная и культурная динамика : Исслед. изм. в больших системах искусства, истины, этики, права и обществ. отношений / Питирим Сорокин ; [пер. с англ. В.В. Сапова]. – СПб. : Изд-во Рус. христиан. гуманитар. ин-та, 2000. – 1054 с.
- 17 *Кондратьев Н.* Большие циклы конъюнктуры / Николай Кондратьев // Сайт “Научное наследие Н. Д. Кондратьева” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kondratieff.nw.ru/heritage.html>
- 18 *Perez-Perez C.* Structural Change and Assimilation of New Technologies in the Economic and Social System / C. Perez-Perez // Long Waves in the World Economy. – L., 1984.
- 19 *Панарин А.* Россия в цивилизационном процессе : (Между атлантизмом и евразийством) / А. С. Панарин ; [Рос. АН, Ин-т философии]. – М. : ИФРАН, 1995. – 261 с.
- 20 *Афонін Е.* Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз) / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов / Укр. тов-во сприяння соц. інноваціям, Від.інф.-бібл. забезпечення Апарату Верховної ради України. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 352 с. – (Сер. “Відкрита дослідницька концепція”. – Вип. № 2).

21 *Сорокин П.* Главные тенденции нашего времени / Питирим А. Сорокин ; [пер. с англ., послесл., с. 326-348, и прил. Т. С. Васильевой ; Рос. АН, Ин-т социологии]. – М. : Наука, 1997. – 350 с.

22 *Гук О.* Антропологічна концепція української філософії першої половини ХХ ст. : монографія / Оксана Гук – Львів. : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – 164 с.

23 *Бек У.* Общество риска. На пути к другому модерну / Ульрих Бек ; [пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой]. – М. : Прогресс-традиция, 2000. – 381 с.

24 *Гараніна Г.* Соціальна трансформація та зміна ціннісних орієнтацій / Галина Гараніна // Соціальна психологія. – 2009. – № 1(33). – С. 54–59.

25 *Зворыкин Б.* Этатистская модель социальной модернизации: влияние политических режимов и современный опыт реализации / Борис Зворыкин // Власть. – 2009. – № 3. – С. 21–24.

26 *Симоненко І.* Особливості структури історичної пам'яті Українського народу та шляхи формування національного історичного нарративу / І. Симоненко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №1 (10). – С. 51–61.

27 *Хорошилов О.* Український варіант демократизації / Олег Хорошилов // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 52–57.

Radchenko O. V. Cyclic character of community development is in the valued measuring.

In the article essence and maintenance of cyclic-wave paradigm of community development opens up as a mechanism of political modernization of the state and priority character of fundamental political values is selected in these processes.

Key words: democratization of state administration, modernization, democratic transit, cyclic-wave paradigm of community development.

Радченко А. В. Циклический характер общественного развития в ценностном измерении.

Раскрывается сущность и содержание циклично-волновой парадигмы общественного развития как механизма политической модернизации государства и выделяется приоритетный характер фундаментальных политических ценностей в этих процессах.

Ключевые слова: демократизация государственного управления, модернизация, демократический транзит, циклично-волновая парадигма общественного развития.